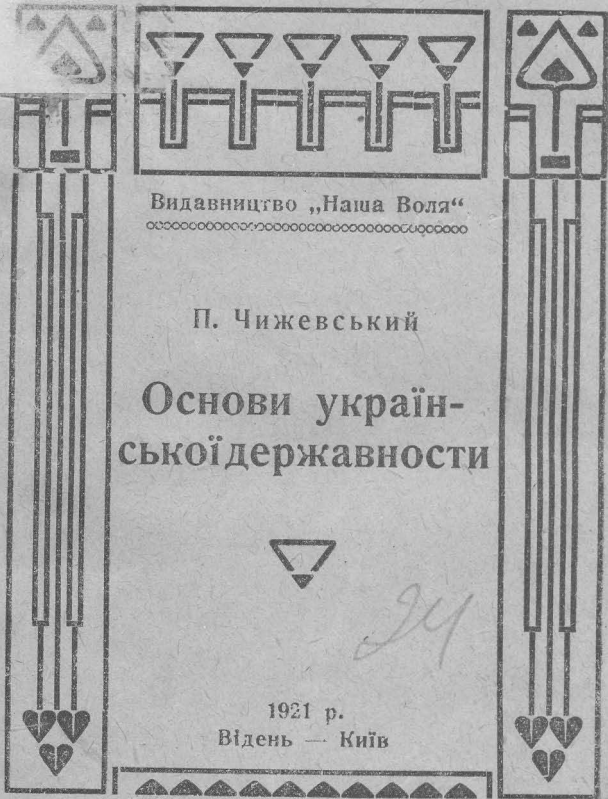

17.

Видавництво „Наша Воля“
oo

П. Чижевський

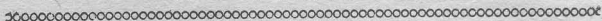
Основи україн-
ської державности

24

1921 р.
Відень — Київ

10
Видавництво „Наша Воля“

П. Чижевський

Основи української державности

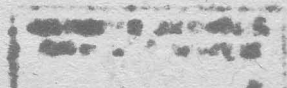
Львів, Бібліотека
АН. УРСР

~~17.039.~~

Handwritten signature

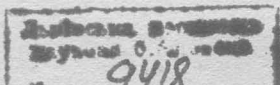
1921 р.
Відень — Київ

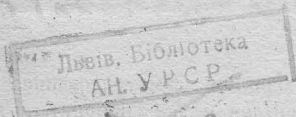

x2 (2yn) + T3 (2yn) 0-45

Відбитка з тижневика
„ВОЛЯ“

Друкарня „Форвертс“ Відень V.

17.039

Дарма, що територія України розірвана на шматки і підбита під владу різних імперіялістичних окупантів московських, польських та інших; дарма, що ми давно вже не маємо ні матеріяльного, ні морального спільного центру, — але ж українська громадянська думка не може одірватися від питання про майбутній устрій української держави, про її громадянський та державний лад, про її конституцію. В самій тільки „Волі“ і тільки за останні півроку ми знайдемо з десяток статей, що торкаються того питання. Нагадаю головніші з них: О. Вілінський — „Майбутнє“ (Т. 4. ч. 2. 1920); Станислав Дністрянський — „Нові проекти української конституції“ (Т. 4. ч. 5—8); С. Золотаренко — „В справі [конституції У. Н. Р.“ (Т. 4. ч. 6); Н. Н. — „Майбутній лад на Україні“ (Т. 2. ч. 2, 1921. р.); С. Чикаленко — „Де вихід?“ (Т. 2. ч. 3—4); К. Білокриниченко — „До майбутнього ладу на Україні“ (Т. 2. ч. 5).

Так само і в інших українських часописах обмірковується з усіх боків справа про майбутній лад на Україні, про організацію її державного центру та місцевих

громадянських одиниць самоурядовання. Така гостра зацікавленість питанням, яке з першого погляду здається, при сучасних умовах, ніби то тільки теоретичним і навіть абстрактним, з'ясовується непохитним переконанням українського громадянства, що в недалекому часі умовини зміняться і доведеться спільними силами заходитися коло будівництва української Держави.

От же хотілося би й мені обміркувати оте питання з точки погляду широго федераліста, — федераліста не в змислі бажання чи потреби федеруватися з Московщиною, Польщею, або іншою якою державою, а в змислі федералізації внутрішнього життя самої української Держави.

* * *

1. Централізм чи федералізм? — Є два світогляди на устрій державного життя: світогляд централістичний і світогляд федералістичний.

Держава, що збудована на підвалинах централістичного світогляду, має центральний уряд, який керує усім життям держави, усіми державними справами, зовнішніми а також і внутрішніми, через своїх урядовців: шляхи — великі й маленькі, водяні й сухопутні, бруковані й залізничі; народня освіта — від найвищої до найнижчої; санітарія й ветеринарія; різні справи с. господарські і взагалі економічні — дрібні й великі, місцевого й загальнодержавного значіння: законодавство, що торкається усієї держави й окремих її місцевостей; не кажучи вже про

такі справи, як пошта, телеграф, флот, військо і т. и. — усе оте підлягає компетенції осередкового уряду. Для громад чи комун, для таких громадянських одиниць як повіт, або кантон, не зостається майже місця для спільної громадянської діяльності; а для громадян, коли вони не належать до великої бюрократичної армії урядовців, залишається переважно тільки приватна праця.

Держава федералістична, навпаки, зоставляє під керуванням осередкового уряду тільки найголовніші справи, — справи, що торкаються усієї держави: випуск грошей і гарантія їх певної вартости, військо і флот, найвищий суд, зносини з іншими державами. Крім того до компетенції уряду належать, або краще — можуть належати ще багато й інших загально-державних справ: пошта, телеграф, великі державні шляхи, центральні найвищі просвітні установи, як от національна академія наук; і т. д. Решта справ, якими зацікавлена кожна окрема місцевість (громада, повіт, край) належить до компетенції відповідних місцевих громадянських установ, чи урядів.

Прихильники централістичного ладу кажуть, що тільки цей останній може зробити державу міцною з середини й могутньою зовні, що тільки він найкраще й найдешевше задовольнить усі потреби людности, уникаючи шкодливої конкуренції між окремими місцевостями держави і наділяючи кожній з них найкоштовніші вартості, які тільки можуть знайтися в державі та які

можуть бути висліжені тільки з височини становища центрального уряду.

Прихильники федералістичного ладу відповідають, що внутрішня й зоколішня могутність держави залежить насамперед від почуття єдності серед громадян держави і що те почуття виховується широкою громадською діяльністю, яка надає звичку рахувати все державне своїм і все своє — державним. А найкращим і найкоштовнішим, по їх думці, для кожної окремої місцевості є те, що вироблено, випрацьовано й ухвалено місцевою людиною.

Типовим представником централістичної держави є Французька Республіка. Типовими представниками федералістичного ладу — Північно-Американські Сполучені Держави й Швейцарія.

Сімпатії більшості українського громадянства схиляються, здається мені, до федералістичного державного ладу. Найкращою підтримкою цієї думки є оті статті в „Волі“, про які згадувалося вище, бо автори їх, обмірковуючи питання про майбутній лад на Україні з різних точок погляду, будують українську державу на широкому місцевому самоврядуванні. Але ж сімпатії ці сягають далеко глибше, позаяк великим прихильником, найчистішим і послідовнішим ідеологом федералістичного ладу був славнозвітний поводитирь української думки другої половини минулого сторіччя — М. П. Драгоманов. Пригадую, як у 1884. р. зробили ми з Женеви невеличку

подорож до Франції: Драгоманов, Вовк, Кузьма, Мальований...

— Оце дивіться, — сказав Драгоманов, коли ми опинилися саме на кордоні, — шлях французький і шлях швейцарський; обидва міцні й однаково придатні для подорожі, але ж перший має блискучий вигляд, бо його будували інженери французького центрального уряду, а другий має вигляд мужичий — його будувала швейцарська мужича комуна (сільська громада). Але ж подивіться й на сільські будинки: швейцарським позаздрють наші пани, а французькі нагадують російські злиденні хибарки! Дорого коштує французькому селянинові французький централізм...

Взагалі М. П. Драгоманов не надавав великої ваги формі найвищого державного уряду:

— „Я волів би краще бачити Російську Державу монархичною, але з автономними областями й широко розвинутим місцевим самоврядуванням — казав іноді Драгоманов — ніж республіканською з централістичним ладом!“

Що ж до внутрішньої й зовнішньої сили держав централістичних і федералістичних, так ніхто не скаже про Французьку Республіку, що вона не міцна. Отже ще більш може міцна маленька, ріжнонаціональна Швейцарська Федеративна Республіка. З цього приводу нагадаю читачам такий випадок.

Швайцарці дуже зацікавлені, з матеріального й морального боку, щоб осередком „Ліги Націй“ й надалі зоставалася Швайцарія. Отже, коли швайцарський центральний уряд не згодився, щоб міжнародні частини війська, яке „Рада Ліги Націй“ хотіла послати до Вільни, перейшли через Швайцарію, — з усіх боків почалися напади на уряд. Французькі й інші закордонні часописи зняли питання про те, чи не перенести осередку „Ліги Націй“ до іншої держави, бо, мовляв, „швайцарський уряд через край пильно оберігає свій нейтралітет“. Ще з більшою силою критикували уряд часописи швайцарські. Утворилася атмосфера, серед якої повстають звичайно міністерські кризи. Але швайцарський уряд не звертав на все оце уваги, і справа скінчилася тим, що представник Франції до „Ліги Націй“ Буржуа висловився, в тоні вибачення, що „інцидент треба рахувати вичерпаним“ і що швайцарський уряд мав рацію зробити те, що він зробив — остільки з точки погляду швайцарських, як і міжнародніх інтересів!

Взагалі можна зауважити, що Швайцарії майже невідомі міністерські кризи і що швайцарський центральний уряд користується великим авторітетом в тих галузях державного життя, які йому доручені. І в той самий час кожна окрема складова частина республіки — кантон — користується майже суверенними правами — з власним урядом і власними законодавчими інституціями.

*

*

*

2. Колишнє українське земство. — Звичайно, коли в тій чи іншій державі повстає централістичний або федералістичний лад, так до того спричиняються ріжні історичні умовини. Отже що до України, — ніколи, здається, — ні за князів, ні за козаччини й гетьманщини, ні за московського деспотичного господарювання навіть, — історичні умовини не сприяли пануванню на Україні централістичного ладу. А може — саме навпаки!

Коли ми звернемося до історії життя колишньої Російської Держави за останні 50 років перед початком всесвітньої війни, так побачимо тут, власне в центральній Москвіщині й лівобічній Україні (Чернігівщина, частини Курщини й Вороніжчини, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Таврія), а також — на правобічних Херсонщині й Басарабщині, — цілковито оригінальне з'явище: земські установи — губерські й повітові, що мали великий вплив на все народне економічне й культурне життя вище-зазначених країн.

Позаяк значна частина нашого громадянства не знайома ні з принципами, на яких було збудовано земство, ні з обсягом його компетенції, ні з методами й наслідками його діяльності, — я спинюся тут над деякими з цих питань, бо вони мають міцний звязок з основами української державности взагалі.

Підвалини земства були суто федералістичні, бо в сферах компетенції чи діяльності, велика земська одиниця

в губернії — губерське земство й маленька — повітове земство — мали майже однакові права. А компетенція та була надзвичайно широка, безмежно ширша, ніж здавалося нашій соціалістичній молоді, яка не встигла ще ближче познайомитись з життям батьківщини, придбати собі життєвого стажу...

Самооподаткування, себ то право оподатковувати населення, повіта чи губернії для задоволення всіх потреб земства.

Медицина й санітарія: лікування людности в лікарнях і амбулаторним порядком; акушерська допомога; прищеплення віспеної вакцини та антідифтерійної сироватки і взагалі боротьба з пошестними хворобами; будівля мільонної вартости лікарень і притулків для божевільних; організація земських, себ то, громадянських аптек.

Ветеринарія: боротьба з епізоотіями і взагалі ветеринарна допомога домашній худобі.

Земська пошта: поштове сполучення найбільш глухих сел з улаштуванням для того окремих земських почтових пунктів і виданням земських поштових марок.

Земський телефон: телефонне сполучення губерського міста з повітовими і повітових — з більшістю сел повітів.

Народня освіта: нижча — загальна й рукописнича а почасти й — середня; засновання бібліотек для селянства — при школах і окремих; учи

тельські семінарії та інститути; різні заходи, що до позашкільної освіти; земські книгарні.

Допомога розвитку сільського господарства: агрономічні станції; пробні й зразкові поля; с.-господарські вистави; постачання населенню найкращого с.-господарського знаряддя та організація їх конкурсів; постачання кращого насіння; організація лекцій і курсів по сільському господарству; случні пункти — кінські, скотські та інші.

Забезпечення будинків від огню: улаштування цеглових та черепичних заводів земських; різні заходи, сприяючі поширенню таких заводів серед населення; постройка зразкових огнестійких будинків; постачання населенню черепиці та дахового заліза.

Допомога розвитку кооперації: матеріальна заповомога кооперативам с.-господарським та іншим; земські кооперативні інструктори; організація закупок краму для кооперативів у широкому масштабі в ті часи, коли союзи кооперативів заборонялися; земські кооперативні курси.

Шляхи: будівля брукованих шляхів, дамб і мостів; догляд за шляхами і ремонт їх взагалі.

Допомога населенню що д'ю найбільш корисного продажу хліба й иншого с.-господарського краму: земська скупка й продаж; земські склади та елеватори.

Земська статистика: статистичні повітові-й губерські бюро для науково-статистичних дослідів в різних галузях народного життя повітів і губерній і організація для досягнення тієї мети відповідних переписів і утворення цілої армії земських статистичних ков респондентів.

Оце те головне, що пригадав я й що відносилось до компетенції так само губерських земств, як і повітових. Звичайно життя якось поділило між ними ті функції, при чому, по вільній згоді, більш складні речі взяло на себе губернське земство, менш складні — повітове.

Але ж зостається кілька функцій, що відносяться до компетенції виключно губернського земства.

Забезпечення населення від пожарів (земська страховка) — як загальна для всієї людности губерній фінансова і в великій мірі обовязкова організація.

Ярмарки і базари: встановлення нових і зачиннення старих.

Земське законодавство: видача так званих „обовязкових постанов“ що до порубок і попасів, користування шляхами, що до різних заходів з обсягу санітарії, що до распорядку на ярмарках і базарів і т. в.

Отже не багато з наших громадян знало, що більш може половини присудів місцевих судів (мирод

суді, а потім — земські начальники і зїзди (х) робилося на підставі законів, виданих земством!

Ці закони, що правда, затверджувались губернерами, але ж губернатори, мало досвідчені в справах, майже ніколи не накладали на них свого вето, бо, мовляв, „земству видніш“.

Серед нашого громадянства була поширена думка, що селянство відноситься негативно до земства. Але ж цього не було й не могло бути, бо вся ото так звана „дрібна інтелігенція“, що по всяк час була правдивим і щирим представником селянської думки, складалася переважно з земських робітників: фельшери й акушерки, учителі й учительки, інструктори — агрономичні, кооперативні, рукописничі або кустарні та ин. — усі вони були земськими робітниками, і в земських справах розумілися добре. А далі ми побачимо, що селянство відогравало велику ролю в земстві і провадило там з меншим чи більшим успіхом свою „політику“.

Оригінальність земства, про яку згадувалося вище, заховувалася у тому факті, що воно було установою хоч почасти і панською, але ж в той час — і селянською, і глибоко — антибуржуазною. Через те в Західній Європі ми не знаходимо багато прикладів такої широкої діяльності місцевих самоупрядованнь, бо могутня буржуазія наклада на них свою тяжку руку, особливе — в тих випадках, коли вони шкодили її економічним інтересам. В Москвіщині ж, а ще більш — на Україні буржуазія

не була сильною, не користувалася впливом, і через те шляхи до розвитку земської діяльності були вільніші.

Так от діяльність земства положила свою федералістичну печатку на психічну істоту українського селянства; а революційна заверюха останніх років тільки ще більш, може, її закріпила!

* * *

3. Українське селянство. Селяне були у всі часи, і майже скрізь, верствою громадянства, найбільш придатною до державного будівництва. І, це цілком зрозуміло, бо ґрунтом для існування держави є земля, територія; нема землі — нема й не може бути держави. Так само, селянин і земля злилися в одно нероздільне ціле: селянин не може жити без землі, — земля годувє людей, дає їм усе найкраще, що тільки може дати, — завдяки праці селянина. Інші верстви громадянства не так міцно прив'язані до місцевости чи до землі, а через те не так міцно зв'язані й з державою. А про робітництво пролетарське уже й казати нічого, бо в самій основі їх світогляду є щось протидержавне: „пролетарі всіх країн єдналися!“ — стоїть скрізь на їх прапорах.

Потім, коли ми порівняємо практичний розум фабричного робітника й селянина з погляду придатности до державного будівництва, — так побачимо, що й тут перевага буде на боці селянина. Робітник — більш грамотний, чита часописі, добре зна марксівські та енгельсовські шпартгалки, приймає жваву участь в своїх

товариствах, маніфестує, страйкує, але живе з базару, — на гроші, що доставляє від господаря фабрики; усі його почуття й розум загострюються в боротьбі з капіталом та капіталістами; він не почуває себе відповідальним за добробут своєї родини, бо коли що станеться, коли дітям нічого буде їсти, так обвинувачує він (і має, може, рацію!) не себе, голову родини, а той капіталістичний лад, серед якого доводиться жити.

Інше становище, а через те — інший розум і психіка селянина. Господарство селянина — держава в державі! Селянин почуває себе власним міністром фінансів, міністром праці, міністром господарства; за добробут свій і своїх дітей він почуває відповідальним самого себе, бо він добре розуміє, що той добробут залежить в великій мірі від його праці, від його хисту. Позаяк селянинові дуже тяжко зсунуться з свого місця, втікти від якої напасти, лад і спокій в державі йому далеко дорожчі, ніж робітникам. Розум селянина, хоч і не такий, може, блискучий, — наскрізь пронятий питаннями практичного змісту: школа, лікарня, пробні поля, случні пункти, шляхи... — у всьому тому селянин так чи інак, розуміється, знає хоч приблизно грошову вартість його, знає, якої користі для себе він може чекати від того; а коли чого не знає, наймає собі фахівця, платить йому добрі гроші і досягає постановленої мети.

Природним спільником селянина на шляху державного будівництва часто, хоч і не завжди, буває

землевласник. Все залежить від історичних умовин, серед яких розвинулася земельна власність: коли селянин не почуває, що земля приватного власника була пограбована у його, селянина, — коли приватна земельна власність не досягає розмірів величезних латифундій, — спільна праця коло державного будівництва є можливою і навіть дуже корисною.

Але ж широка й рясна наслідками праця селянина коло відбудовання держави на тій чи іншій території може бути тільки тоді, коли селяне того краю почувають якусь єдність між собою — чи національну, чи економічну, чи політичну.

Нарешті, можна зазначити, що в процесі відбудовання держави для селянської маси потрібні поводири — люде з більш широкою освітою, ніж пересічного рівня селянин, — люде з більш далекосяглим розумовим обрієм.

От же подивимося тепер, остільки український селянин є придатним до будівництва української держави з вище-зазначених точок погляду. Праця земства і тут дасть нам де-які вказівки, бо селянин відогравав не аби-яку ролю в тій праці.

Зазначимо, що старе, дореволюційне російське земство було збудовано на ґрунті куріального представництва: загальне число земських депутатів, або, як їх названо було в законі, „земських гласних“, а також і число депутатів кожної окремої курії було зафіксоване

в законі і було неоднакове в різних повітах; в більшості повітів перевага була на боці панів, при чому число їх доходило до 61% загального числа повітових депутатів; число селянських депутатів пересічно рівнялося до 30%, але ж в окремих випадках підносилося навіть до 75% (Бердянський повіт на Таврії); а в де-яких повітах Москвіщини земські ради склалися виключно з селянських депутатів. Була ще в земських повітових радах третя курія — так звані „разночинці“; але вони склали невеличку купку менш 10%.

Між панською й селянською курією усе одбувалася явна й таємна боротьба, при чому загальна лінія цієї боротьби скрізь була однакова: пани бажали залишити оскільки можливо більш видатків виключно на селянських спинах, селяне усилювалися перекласти більшість видатків на загально земські кошти. Отже були зроблені широкі й досить добре ґрунтовані досліді про те, в яких повітах земська справа посувалася краще — в повітах панських, чи в повітах мужичих. Загальні об'єктивні наслідки тих дослідів вказують нам на велику перевагу селянських повітів. На жаль, я не можу подати тут детальних цифер і фактів, бо не маю відповідних літературних джерел і не можу їх тут здобути, але діяльність Бердянського селянського земства мушу підкреслити. Це єдиний повіт на всій Україні, який ще в середині дев'ятисотих років досяг майже загальної початкової освіти. Число початкових шкіл доходило там

до кількох сот, при чому учительський персонал був там далеко більш освічений, бо платилося йому краще: в той час як в суміжному Олександрівському повіті платня учителя була 350 карбованців на рік, а в деяких повітах на Полтавщині спускалася навіть до 120 карб., мінімальна платня в Бердянському підносилася до 500 карб. Шкільні будинки були дуже добрі. Так званий шкільний радіус рідко коли перевишав одну верству: щоб досягти тієї мети було збудовано в селі Великому Токмаку більш 20 шкільних будинків! Зразкові, розкидані по всьому повітові, земські лікарні, де вся людність користувалася безплатним лікуванням і залізобетонні й гранітові мости... Усе оте збудував бердянський селянин, і оглядаючи своє повітове громадянське господарство своїм „хазяїновитим“ селянським оком, підтримував його у доброму ладу!

Самі пани, навіть у таких випадках, коли на їх боці була велика більшість в повітових земських зібраннях, вибирали в члени управ хоч одного селянина, бо мали довіря до селянського розуму.

Взагалі, коли нашого селянина поставити в ряд з селянами других народів, — він не буде пасти задніх. Його культура, навіть матеріальна, стоїть досить високо: пригадайте чудові українські кустарні вироби! До різних галузів сільського господарства, навіть до торгівлі, навіть до механіки український селянин має великий хист. Пригадаю, що скрізь на Україні вітряки будуються московськими майстрами, але ж осередкового

механізму вони зробити не можуть, і робить його український млиновий майстер!

Коли ж, не дивлячись на все оте, нашого селянина заїли злидні, так до того спричинилася політика московського уряду, і казати про те нічого, бо всі добре знають...

Чи почуває сучасний український селянин єдність свою — національну, політичну, економічну?

На це запитання не можна відповісти, обгрунтовуючись на наукових статистичних джерелах, бо їх нема і не може бути при сучасних умовах. Але ж на підставі ріжноманітних відомостей, які надходили до нас від тисяч осіб, що по волі чи по неволі примушені були виїхати з України, ми дізнаємося, що свідомість широка, ота єдність і національна, і економічна, і політична, захопила все наше селянство! і за те ми повинні бути вдячні почасти... московським большевикам, почасти нашій дрібній інтелігенції.

Що до впливу большевиків, так це зрозуміло. Хто насунувся на українську землю? — чужинці Москалі. Хто руйнує Україну? — Москалі. Хто одбірає у селян хліб, коней, скот, хто пале села, убива людей, сіє скрізь безладдя, не дає жити? — Москалі! Життя ось уже на протязі трьох років поставило перед українським селянином руба питання: хто є вони а хто є ми? І одразу ж подало й відповідь: вони — є наші вороги, і ми повинні напружити сили, щоб скинути чужинське

ярмо! І ця відповідь втілилася у народніх повстаннях, які на протязі років розливаються по всій Україні!

Українською кровю укріплено свідомість українського селянина; українською кровю сцементовано почуття економічної, політичної і національної єдності: економічної — бо селянин впізнав спільність своїх економічних інтересів; політичної, — бо він наочно побачив, що тільки міцна власна політична організація дасть змогу йому одбитися від чужинців й захистить від них добро своє й життя; національної, — бо він наочно впізнав свою національну окремішність. Але ж, щоб дійти до тієї свідомости, український селянин мав, крім великого навчителя, що зветься життям, ще безліч малих учителів з числа отих дрібних земських діячів, яких виховало й розсіяло скрізь серед селян колишне земство, — з числа дрібної української інтелігенції, якої є на Україні справді безліч. Ось порахуймо.

В кожному маленькому, порівняючи, повіті, як от повіті на Полтавщині, ми знаходимо: коло 120 учителів і учительок, коло 25 хвершалів медіцинських і ветеринарних, більш 30 ріжних інструкторів, коло 10 статистиків і т. д. — більш 200 на повіт. Число те, для таких великих повітів, які ми маємо на Херсонщині, Катеринославщині та Таврії, треба подвоїти а то й потроїти. Велика більшість отієї дрібної інтелігенція була українська, бо вийшла вона з української селянської гущі, бо в деяких земствах приймали на службу, на посади, про які згаду-

валосся вище, виключно Українців. Наприклад, на Полтавщині всі дрібні статистики були тільки Українці. А кооперативні інструктори були Українці по всій Україні. Уся ота дрібна інтелігенція мала загальну освіту почасти середню, почасти — освіту в обсягу колишніх „прогімназій“. Таким чином загальне число дрібної української інтелігенції на самій тільки „земській“ Україні доходило до 30 тисяч. Можна запитати: де ж вона взялася? Усі оті дрібні, переважно професійні, земські школи (хвершальські, ремісничі, учительські семінарії, агрономичні, садівництва і т. д.), що стояли по загальній освіті десь між нижчою і середньою, були вщерть повні дітьми українських селян. Крім того в останні роки перед війною і за часи війни так звані організації „середнешкільників Українців“ досягли величезних розмірів. В самій Полтаві та організація налічувала більш 300 членів!

Таким чином, коли прийшов слушний час, коли ударив грім, коли український нарід прокинувся од вікового сну серед огню, брязкоту зброї, серед моря крові, він уже мав проміж себе власних поводитирів!

4. Інтелігенція, „партії“, меншости. Інтелігенції з широкою загальною й спеціальною освітою у нас мало, але все ж далеко більш, ніж здається з першого погляду. Ми, що росташувалися отут за кордоном, гадаємо, ніби на Україні „нікого“ вже й не зосталося. Отже це не так: виїхали з України більш рухливі елементи,

менш звязані з місцевістю, а решта і тепер живе, — щось робе десь „там“. Коли я почав обмірковувати це питання й пригадувати різних людей, знайомих особисто і незнайомих, так побачив, що люде ще справді є; кілька десятків Українців з середньою та вищою освітою ви знайдете в самій Полтаві — інженерів, юристів, педагогів, економістів — всі з великою життєвою практикою, з великим стажем. Так само люде є — в Кременчузі, Лубнях, Конотопі, Харькові, Катеринослові Єдина хиба тих людей є та, що вони в свій час не зуміли бути демагогами, і через те залишилися позаду жвавого українського руху... Але — довліє днєві злоба його: іноді демагогів слухають, іноді сміються з них, а іноді й б'ють... І не радив би я тепер молодим і старим лівим есерам та есдекам потикатися на українське село з своїми колишніми лозунгами!

Крім свідомої української інтелігенції, яка й до революції працювала коло відродження України, можна знайти не мало Українців, що „впізнали себе“ вже за часи революційної заверюхи. Це ті люде, українського походження, які належали раніш до сірої маси „общеросів“, але у яких підсвідоме „я“ наскрізь було переннятим українським патріотизмом...

Політичні партії по всяк час були, є й будуть, Скрізь відігравали вони більшу чи меншу ролю у відродженню батківщини, в державному будівництві, в державному житті. Але в ті часи, коли народ напружує

всі сили, щоб здобути собі національно-державну незалежність, щоб увільнити свою землю од грабіжників окупантів-чужинців, — кожна партія, коли вона тільки бажає зберегти для себе якийсь ґрунт на батьківщині, повинна уміти одсунути своє, суто партійне, на задній план і поставити на першому плані загально-національне. Потім, політична партія, коли вона є справжня „партія“, повинна спиратися на широкі й товсті шари громадянства. На жаль, у нас нема майже партій, які відповідали би зазначеним вище вимогам — принаймні, остільки про те можна гадати на підставі прикладів нашої закордонної еміґрації. Один з найвидатніших есдецьких лідерів, за часи страшно́ї національної небезпеки, каже, що України йому зовсім не треба, коли вона відбудується не по есдецькому зразку. Ліві есери та ліві есдеки залицяються до московських большевиків в той час, коли українська армія й народні повстанці напружують всі сили, аби тільки оборонитися від тих чужинців...

Що до „широких та товстих шарів“ громадянства, на які повинна б була спиратися кожна партія, так найбільш комічний вигляд з цього боку має есдецька партія Надніпрянщини: пролетарська партія — без пролетаріату! Пів відсотка людности, та ще міцно звязаної з землею, це справді не пролетаріат...

Те ж саме майже можна сказати, з цього приводу, про есефів, про різних республіканців, самостійників і т. д.

Есерам пощастило за перші часи революції, привернути на свій бік майже все українське селянство, крім, може яких 5⁰/₀. Але ж то були часи демагогії, і хто зна, що зосталося тепер на Україні від того есерівського впливу. Гадаю, що — нічого...

Що ж робиться на Україні, в обсягу партійного життя, про те у нас відомостей нема. Можна гадати тільки, що там утворюється тепер міцний ґрунт для заснування могутньої селянської партії...

Оскільки можна покладатись на українські меншости в процесі будування української держави — не можна з певністю сказати, бо енергійну отверту боротьбу за українське відродження провадили до цього часу тільки Українці...

Коли взяти обшир усієї Соборної України, так на меншостей припадає ось який відсоток людности (по відомостям перед війною): Москалів 11·6⁰/₀; Євреїв — 8·4⁰/₀; Поляків — 4·5⁰/₀; інших — 5·0⁰/₀. Серед Москалів знайдеться багато, власне, Українців, які належали до гурту урядовців колишньої Російської Держави, які вживали дома й на службі українську мову, але на переписах записувалися до „Руских“, це б то до Великоросів, або, все одно, до Москалів. Ця частина московської меншости буде так само вірно служити Українській Державі, як вона служила колись Російській. Але ж решта Москалів ще на протязі довгих років буде ворожа Українській Державі. Про Євреїв в останні часи

багато писалося, що вони підтримують Українців, українську державність і т. д. Отже на це покладатися нічого, бо Євреї завши становилися в державі на боці дужчого: в колишній Російській Державі вони підтримували Москалів проти Українців, в Польщі так само — Поляків проти Українців. Про Поляків — і казати нічого. І може тільки від самих Німців (що на Україні коло 1·80/0) можна чекати якоїсь допомоги.

Таким чином в величезній праці коло будування Української Держави ми можемо покладатись переважно тільки на власні сили. І хто зна — може це й краще. Бо те, що ми зробимо самі, буде, — або принаймні повинно бути, — більш відповідним нашим звичаям, хисту нашого народу, нашим історичним традиціям . . .

* * *

5. Майбутній лад на Україні. З усього того, що писалося про майбутній лад на Україні, найбільший обсяг мають проекти про „устрій української держави“, з приводу яких виступив Станіслав Дністрянський на сторінках „Волі“ (Т. 4, ч. 5—8) зі своєю гострою критикою. І правду сказати, вони заслуговують тієї критики-бо зложені, з редакційного боку, так, що досить тяжко зрозуміти справжню думку їх авторів; а внутрішнім змістом не дають досить певних гарантій, що та „демократична“ українська держава, про яку вони пишуть, буде справді демократичною, коли вона буде збудована на підставі тих проектів законів.

Інші проекти й нариси про майбутній лад на Україні стоять на більш менш певному демократичному ґрунті, на ґрунті широкої децентралізації, широкого місцевого самоуправління,

„Конституція Української Народньої Республіки повинна бути заснована на самій широкій децентралізації. Про центри у тому значінню, як це розумілося у колишній Росії, треба зовсім забути“ — пише О. Вілінський (Майбутнє, „Воля“ т. 4, ч. 2, — 1920 р.).

Так само на ґрунті широкого місцевого самоуправління стоять: N. N. (Воля, т. 2, ч. 2) й інші автори, про яких уже згадувалося, а також і N. N. N., нарис якого надрукований оце в останній книжці „Волі“ (т. 2 ч. 6—7).

Але де-що в тих статтях викликає сумніви й непорозуміння. Наприклад, N. N. каже, що всі органи місцевого самоуправління є в той самий час і органами державного управління: сільські збори і комітети; повітові ради і управи; окружні сойми і секретаріати. Цього не було навіть за старого ладу колишньої Російської Держави, бо органами місцевого самоуправління були тоді: губернатори й губернські правління, поліційні; управління і волосні правління, — і тільки в невеликій мірі — губерські, повітові й мійські управи й сільські громади. Коли ж ви накинете, наприклад, повітовим радам і управам поліційні функції, а поліцію зробите. в той самий час, підвладною державній центральній

владі, так де ж зостанеться місце для повітового самоуправовання ?!

Це непорозуміння пояснюється, може, тим фактом, що Н. Н. писав не про майбутній лад на Україні взагалі, а про той лад, який повинен бути за часи війни. Коли так, автор мав, може, й рацію, бо за часи війни все повинно бути зорганізовано для досягнення однієї мети: перемоги над ворогом!

Крім того, не зовсім раціональним вигляда багатоповерховість, так мовити, урядовання і самоуправовання! шість поверхів! Таким чином, кожний український громадянин може бути оподаткованим принаймні п'ять разів: державою, округою, повітом, волостю ею і громадою — і шість разів — коли він одночасно належить до міста й до сільської громади! Теорія одного спільного податку з поділом його, по якимсь ознакам, між державою та органами самоуправовання не може бути приложена до нашої батьківщини, бо це було би рівнозначне знищенню головної підвалини самого самоуправовання — права самооподатковання.

Звичайно, для держав централістичних є все можливе. Але ж і в старій Російській Державі урядовання було тільки чотирьохповерховим (державна, губернія, повіт, волость) і тільки в невеликій мірі, та й то не скрізь, до того добавлялась громада й місто. У Франції урядовання чотирьохповерхове: держава, департамент, кантон, комуна. У Швейцарії тільки трьохповерхове:

державна, кантон, комуна (громада). Принципіальної різниці між громадою і містом тут нема ніякої.

Так само і у нас корисно було би оту багато-поверховість зменшити. Насамперед повинно б було знищити принципіальну різницю між містом, містечком і сільською громадою, які б великі чи маленькі вони не були. Потім, під знаком запитання стоїть і волость. Хоч це й старовинне назвисько, далеко, може, старіше, ніж повіт, але за останні роки, навіть сотні років, волость не мала у нас великого значіння, і прикликане до життя волосне земство тимчасовим революційним російським урядом є швидче твором російської інтелігентської думки, ніж потребою життя. Волості у нас, на Україні, склалися де-коли з трьох, двох навіть — з одного села з кількома невеличкими хуторами. Коли почали прикладати до життя нове волосне земство, так одразу ж побачили, що йому нічого буде робити по таких маленьких волостях, — що потрібно об'єднувати кілька волостей в одну, — що й на волосному земстві зостануться переважно адміністраційно-поліційні функції, як це було й при царській волості. Автори закону про волосне земство мали на меті приблизити земство до населення; отже чи не краще можна були би досягти, тієї мети поділом де-яких великих повітів? Що до адміністративно-поліційних обов'язків колишньої волості так вони поділилися би між повітовими земствами та громадами, — і це було би цілком природно, бо в ширю

демократичній державі поліція повинна бути під владою місцевого самоупрядовання, а не центральної державної влади.

Після зроблених уваг переходимо до головного питання: як повинна бути збудована Українська Держава — з яких державно-громадянських одиниць самоупрядовання та урядовання, і яке кожна з тих одиниць буде мати місце у тому державному будинку?

Позаяк ми стоїмо отут на ґрунті федералізації українського державного життя, так означимо насамперед ті місцевости, ті частини України, ті одиниці, федерування яких проміж собою складе Велику Соборну Українську Державу. Потім, розв'язуючи те питання, ми повинні додержуватися точки погляду українського загалу, українського громадянства, а не дипломатів та урядовців різних існуючих і неіснуючих українських урядів, — додержуватись того ідеального погляду, що зобов'язує нас стреміти до одної великої спільної національної мети — до відбудування Соборної України!

Коли ж ми поглянемо з цього ідеального погляду на наше завдання, так одразу ж побачимо, що тими одиницями, з конфедерації яких складеться Українська Держава, повинні бути порівнюючи великі частини території, що називалися різними авторами „краями“, „землями“, „округами“, — що відповідають, в географичному смислі, губерніям колишньої Російської Держави, або окремим краям чи областям колишньої Австроугор-

щини. Для того маємо досить важливі мотиви. Повіт був би може дуже мала одиниця, та й дуже їх багато було би: до 150. Крім того не можна, по історичним і економічним умовам роздирати де-які області на окремі повіти. Наприклад, Галичина жила своїм окремим економічним та історичним життям на протязі кількох сот років, і через те вона охоче увійде у склад Соборної України як суверенна окрема область, передавши де-яку частину своїх державних прав спільному українському урядові, але вона не згодиться бути розпорошеною на повіти й потонути, розпливтися в спільному українському морі. Те ж саме можна сказати про Буковину, колишню Угорську Україну і про де-які губернії чи області колишньої Росії. На перший час можна взяти ці останні в тих межах, в яких вони існують тепер, а життя вже само якимось краще пристосує ті межі, поділить, може, де-які області і т. д.

Таким чином, у склад української держави, коли вона досягне свого ідеалу, увійдуть ось які області:

1. Східня Галичина;
2. колишня Угорська Україна;
3. українська частина Буковини;
4. Холмщина;
5. українська частина Полісся;
6. українська частина Бессарабщини;
7. Волинь;
8. Поділля;
9. Київщина;
10. Херсонщина;
11. Чернігівщина — без частин повітів з білоруським та московським населенням;
12. українська частина Курщини;
13. українська частина Вороніжчини;
14. Полтавщина;
15. Харківщина;
16. Катеринославщина;

17. Таврія — без південної частини Кримського півострова; 18. Кубань; 19. частина української Чорноморії, яка не увійшла в склад Кубані; 20. українська частина Ставропільщини.

Кожну з тих великих одиниць я волів би іменувати не краями, не землями й не округами, а „областями“: це — давнє українське слово; областю вже названа була західна частина Соборної України — Галичина; те слово вживав уже М. П. Драгоманов. Хоч Драгоманов розумів під ним не одну, а кілька губерній, але з того часу людність збільшилась, життя ускладнилося, і зміст поняття Драгоманівської області відповідає тепер губернії.

Що ж до політичних прав, до обсягу й характеру влади кожної області, так я окреслив би їх так, як це зроблено, наприклад, для Женевського кантону чи області Швайцарської конфедерації:

„Женевська республіка є однією з суверенних областей Швайцарської конфедерації.

„Суверенність заховується в народі; кожна власть урядова чи громадянська делегується цією найвищою владою.

„Народ складається з усіх громадян.

„Форма уряду є демократично-репрезентативною.

Само собою розуміється, що я не обстоюю тієї самої редакції, а тільки зміст, — і що частина з тих суверенних прав повинна бути переданою спільному

урядові (розуміючи під урядом виконавчу й законодавчу владу) української конфедерації. З другого ж боку частина тих самих суверенних прав передається дрібнішим територіальним одиницям та колективам — повітам і громадам.

З суверенних прав області — спільному Всеукраїнському Урядові передається: керування військом і фльотом; зносини з чужосторонніми державами по всім питанням політичним, а також і економічним, що торкаються усієї держави; чеканка металових і друк папірових грошей з забезпеченням певної їх вартости; керування державним банком і його відділами; керування державними митницями; керування державними монополіями — залізничними і спільно-державними водяними шляхами, державною поштою, телеграфом і телефоном, а також іншими монополіями на підставі законів, затвержених всенароднім референдумом; організація найвищого федерального суду, який має розглядати питання про конституційність законів, виданих федеральною владою, а також всі справи по суперечкам між окремими областями, між приватними особами й окремими областями і поміж федеральним урядом; керування державною скарбницею; складання щорічних кошторисів усієї держави; оподаткування населення держави для задоволення вищезазначених потреб; законодавство в обсягу усіх зазначених справ, оскільки воно не порушає основних законів.

Для області залишається: законодавство по всім іншим питанням, як суверенного колектива, а також усі інші справи, що торкаються усієї області, або кількох її повітів, коли вони не будуть полагожені спільною згодою поміж останніми.

Повіти й громади керують усіми справами, що торкаються місцевого життя, оскільки те не суперечить загально-державним та основним законам, а також законам обласним.

Охорона ладу й спокою серед громадян лежить на поліції, підвладній відповідно: області, повітові і громаді.

Права людини й громадянина забезпечуються основними загально-державними законами.

Таким чином, схема майбутнього державного всеукраїнського будинку уявляється мені такою:

1. Конфедерація областей складає українську державу, — з невеликою, порівнюючи, кількістю справ, — спільних усієї державі, — доручених компетенції загально-державної влади.

2. Суверенні області, частина суверенних прав яких передана загально-державній владі.

3. Повіти й громади, які вільно керують, кожний чи кожна, місцевими справами і які мають право видавати обов'язкові для своїх місцевостей постанови, що набувають силу місцевого закону, — після затвердження їх обласним урядом.

*

*

*

6. Влади законодавчі, распорядчі*) й виконавчі — в державі, областях, повітах і громадах. — Так само, як і N. N. (Воля, т. 2, ч. 2), почну з громади.

Громади можуть бути хутірські, сільські, містечкові та мійські. Різниці між ними, що до обсягу справ, якими вони порядкують, нема. Але, коли громади не дуже великі, всі громадяне, чоловіки й жінки, не менш 20 років, збираються для обміркування громадянських справ і обрання громадської управи, що складається з голови та двох його помішників. Коли ж громада велика, так для обміркування громадянських справ вона обирає з проміж своїх громадян громадську раду, а також громадську управу. В менших громадах ради й управи обираються на один рік; в більших громадах — на довший строк, бо громадянські справи там далеко складніші. Крім того, в більших громадах число членів управ може бути побільшено до п'яти.

Повіти. Самоурядовання повітів складається з распорядчих органів — повітових рад, і виконавчих — повітових управ. Повітові ради складаються з повітових радників, які обираються всим населенням повіта, по громадам, в кількості, приблизно, на десять тисяч мешканців повіту — один повітовий радник. Коли

*) Респорядчими органами в колишній Росії звалися повітові та губерські земські збори, та мійські думи.

громада менш десяти тисяч мешканців — для обрання одного радника сполучаються кілька громад. Але ж можуть бути поділи повітів і на більші виборчі округи, аби кожна округа вибірала кількох повітових радників та щоб можна було додержуватися принципу пропорційності. З цього приводу повинен зауважити, що К. Білокриниченко („Воля“, т. 2, ч. 5) не має, може, рації дуже повставати проти системи прямих та пропорційних виборів. Все залежить від того, яка саме система та які умовини, — бо прямих та пропорційних систем є безліч, а найгірша з них саме та, що була подарована нам тимчасовим російським урядом та Центральною Радою. Отже до системи виборів я вернуся ще трохи далі.

Повітова управа вибирається повітовою радою й складається з голови управи, його заступника й трьох членів. Строк уповноважень повітових рад та повітових управ — три роки.

Області. Законодавча влада в області належить Обласній Раді, виконавча Обласній Упр. Обласна Рада складається з депутатів, частина вибирається по системі прямих виборів всим населенням області, по виборчим округам — на одну округу один депутат, в кількості, приблизно, на 50.000 мешканців депутат; але загальне число депутатів цієї частини не повинно бути меншим 50 і більшим 100. Друга частина вибирається повітовими радами — по три депутати від

повіта. Такий подвійний склад Обласної Ради забезпечуватиме міцніше об'єднання діяльності Обласної Ради з діяльністю повітових рад.

Обласна Управа вибирається, в кількості семи членів, Обласною Радою, при чому від повіта не може бути двох або більш членів прави. Один з членів управи призначається Головою Управи, який є в той самий час і Головою (президентом) Області, другий — заступником голови, при чому вони повинні належати до різних повітів. Поділ обов'язків між Головою, його заступником та іншими членами Обласної Управи встановлюється на підставі закону, виданого з цього приводу Обласною Радою.

Крім того, Обласна Рада вибирає голову й двох членів Обласної Ревізійної Комісії і виробля закон, на підставі якого відбувається діяльність Ревізійної Комісії. Комісія щорічно в чергову сесію подає справоздання Обласній Раді. А у випадках надзвичайних подає доклади Обласній Раді у всякий час, коли одбуваються її збори. Комісія самостійна та незалежна від Обласної Управи, але втручатися у її розпорядки не може.

Обласна Рада, Обласна Управа і Ревізійна Комісія обираються на три роки.

7. Держава. Як бачимо, громади, повіти та області будуються на республіканських, так мовити, підвалинах, — бо скрізь там панує право зверхності народу. Проти того не сперечається в своїй статті „Девихід?“ і Є. Чикаленко („Воля“, ч. 3—4, т. 2, 1921 р.).

Він каже, що державний устрій нашої країни повинно будувати на федерації окремих земель, округів, чи губерній, але ж гадає, що оте найширше самоурядовання повинно прикрити монархичним дахом. Республіканський лад, на думку Є. Чикаленка, неможливим є на Україні завдяки малій грамотности населення. Отут шановний автор, здається мені, помиляється, бо для державного будівництва потрібен народній розум, а його в нашого селянина не бракує. Крім того збудувати місцеве самоурядовання на демократичних підвалинах може ще далеко тяжче, ніж республіканський загально-державний центр. Швайцарські селяне, які заснували багато сот років тому Швайцарську Республіку, були майже всі неграмотні . . .

Гадаючи, що визволити Україну від напасти може тільки чужоземний князь, „Варяг“, Є. Чикаленко робе з нашої батьківщини не суб'єкт, а об'єкт, і хто зна, чи діждемося ми коли таких умовин, щоб отим „об'єктом“ хто зацікавився . . .

Отже і загально - державний центр Української Держави повинен бути республіканським, і Українська Держава тоді именовалася би Українською Федеративною Республікою. Звичайно, для назви держави можна було би знайти якісь свої слова, але „федеративний“ і „республіка“ — слова остільки відомі й остільки прищепилися до мов всього світа, що можна задовольнитись й ними.

Законодавча влада на Україні належить Всеукраїнській і Національній Раді; виконавча — Гетьману Всеї України та Генеральному Секретаріату; судова — Генеральному Федеральному Суду.

Так само, як і в області, одна частина депутатів Всеукраїнської Національної Ради вибирається безпосереднє населенням держави, по повітам, по одному депутату від ста тисяч людності; лишок людности менш 50 тис. не рахується; на кількість людности більш 50 тис., але менш 100 тис. вибирається зайвий депутат. Друга частина депутатів призначається обласними радами — по 4 депутати від області. Обсяг діяльності Всеукраїнської Національної Ради приблизно такий, як окреслено в уступі 5. Вибірається на чотири роки.

Частина депутатів Всеукраїнської Національної Ради, що призначається областями, можуть утворити з себе Федеральну Раду для обміркування економічних питань, які торкаються ріжних областей. Ніяких законодавчих прав Федеральна Рада не має є установою трохи схожою до колишнього союзу земств. Питання це складне і потребує уважного обміркування.

Гетьман вибирається на 5 років Всеукраїнською Національною Радою, яка на цей випадок поповнюється представниками повітових рад — по одному від повіта.

Гетьман є головою, чи президентом Української Федеративної Республіки. За головою Української Держави ми зберігаємо имя „Гетьмана“ через те, що кожний нарід, коли він себе поважає, повинен уважно відноситись і до своїх традицій. Коли нам не пощастило на якогось гетьмана, так з того не можемо робити висновку, що й усі інші гетьмани будуть невдалими...

Гетьман репрезентує Українську Державу в міжнародніх зносинах; він є головним атаманом війська й фльота; він признача генеральний секретаріат, і через те він не є відповідальним за свої вчинки при виконанню своїх обов'язків голови держави. Гетьман має право милувати злочинців.

Генеральний Секретаріат складається з девяти генеральних секретарів, з яких один є головою. Кожний генеральний секретарь керує однією з справ, що належать до обсягу діяльності Української Федеральної Республіки. Генеральний Секретаріат є відповідальним перед Всеукраїнською Національною Радою по постанові якої він може бути одданий до суду Генерального Федерального Суду.

Генеральний Федеральний Суд складається з сорока членів, які вибираються на п'ять років тією ж колегією, що й Гетьман. Кожен рік поновляється одна пята частина членів. До обсягу діяльності Генерального Федерального Суду, крім суда над генеральними секретарями, належить, видавати присуди: про консті

туційність законів (відносно федеральної конституції), виданих Всеукраїнською Національною Радою й обласними радами, по всіх справах, які можуть виникнути поміж окремими областями, поміж областями та федеральним урядом, поміж приватними особами, та обласними урядами та урядом федеральним.

7. Про вибори. Проти тієї пропорціональної системи виборів, на підставі якої відбувалися вибори послів на Україні до російських і українських установчих зборів, багато дечого можна сказати. Справді, метою добре пристосованих до життя виборів повинно бути: дати змогу людності обрати таких представників, яких вона хоче, яких вона знає і які (представники) добре знають потреби людності, що їх вибірає. Отже ні одній з цих умовин наша пропорціональна система не відповідала!

По нашій системі, як відомо, вибори відбувалися по спискам кандидатів, по великим виборчим округам (губерніям). Число визначених від округи послів ділилось між списками, пропорціонально числам поданих за кожний список голосів. Коли, наприклад, від якої округи призначалося десять послів і за який список кандидатів подана була одна пята частина усього числа голосів, — так обраними на послів були два перші кандидати того списку. Але ж кандидати мали право зрікатись від посольських обовязків; тоді, замість них, виходив на посла третій черговий кандидат, четвертий,

і т. д. Щоб заманить на свій бік можливо більше число виборців, кожна партія ставила на перші місця своїх кандидатських списків по всім, іноді, округам держави тіж самі, найбільше популярні, найбільше відомі, ймена, скажемо — Грушевського, Винниченка і т. д. Виборці так і перлись до виборчих урн, аби тільки вибрати Грушевського та Винниченка!... Але, після виборів, на підставі партійної дисципліни, Грушевський та Винниченко зрікалися, і послами становилися мало кому відомі в тій окрузі Швець або Макаренко...

Таким чином, справді, людність вибрала своїм представником не того, кого вона хотіла вибрати, не того, кого вона зна; тойже, хто так нежданно для людности зробився її представником, не був, може, зроду у тій місцевості!

Пропорціональні вибори по спискам, по великим виборчим округам, виявляють не повну волю населення, а волю партій. Добре ж, коли між партіями й людністю є міцний і сталий звязок, коли партія зна, чого бажає людність, а людність зна, чого хочуть партії. Такі умовини можна знайти закордоном, в краінах з дуже розвинутим партійним життям. Та й там починають уже розчаровуватися у такій системі виборів. А нам від неї треба зовсім відмовитися.

Є безліч інших пропорціональних систем, далеко кращих, ніж колишня наша, та всі вони потребують великої організованности людности й часто приводять

до наслідків навпаки пропорціональних. З цього приводу можна б було дати багато прикладів з життя; та шкода праці.

Система ж прямих виборів по округам — один депутат на одну округу — всім зрозуміла і в наших умовах може вживатися в більшості місцевостей України. Це так звана „чотирьохвостка“ — в селюдні, прямі, таємні, рівні. Однак ж іноді можна користуватися й пропорціональною системою. От, скажемо, в Катеринославському повіті знайдеться, може, до 350 тисяч мешканців. Рахуючи по одному депутатові в Обласну Раду від 50 тисяч мешканців, ми побачимо, що власне на Катеринослав припаде три депутати (150 тисяч), а на села 4. При таких умовах селянську частину повіту треба би розділити на чотири виборчі округи, аби кожна вибрала по одному депутату. А три депутати від Катеринослава можна було би вибрати по пропорціональній системі, і це було би може справедливіш, ніж поділення на три округи зі звичайними мажоритарними виборами. Колиб, наприклад, в Катеринославі було коло одної третини мешканців Українців, а решта „меншости“, так при поділу на окремі округи — Українці майже не мали б шансу обрати власного депутата, а при пропорціональній системі напевне одного дістали б.

Що ж до виборів не прямих, де вибрана всією людністю колегія повинна вибрати представників від

себе, так тут треба вже скрізь додержуватись пропорціональної системи (коли доводиться вибрати більш одного представника): цього потребує елементарна справедливість, а технічних перешкод немає.

Не прямі, а двохступенні чи багатоступенні вибори, спричиняються тут до того виборного процесу, який так влучно був прозваний нашими селянами „пересіванням“. Найкращим прикладом того пересівання були вибори колишніх „губернських земських гласних“. Як відомо, пересічно повітове земське зібрання мало коло трьох п'ятих частин гласних панів, коло одної третини селян, а решта — різночинці, і вибирало 4, 5 і більш „гласних губернських“ по системі виборів мажоритарній, а не пропорціональній. Наслідок був такий, що губернські земські зібрання склалися виключно з самих панів! Отже по пропорціональній системі виборів селяне мали б у губернських земських зібраннях третину своїх представників. Техніка виборів дуже проста: кожний член виборчої колегії пише на виборчому квиткові не все число представників, що треба вибрати, а тільки одного; і коли, приміром, треба вибрати п'ять представників, так вибраними рахуються перші п'ять осіб, що дістали більше число голосів. При зазначеному вище складу повітових земських зібрань пани дістали би собі трьох гласних, а селяне двох. А коли слід було би вибрати більш ніж п'ять гласних, так і різночинці мали би змогу вибрати одного представника.

З того, що сказано тут про вибори, можна бачити, оскільки мав рацію К. Білокриниченко, висловлюючись проти п'ятихвістки, — про яку, до речі, Н. Н. і не згадував в своїй статті, а казав тільки про прямі вибори. Але висловлюватись власно проти прямих виборів К. Білокриниченко рації не мав, бо умовини прямих виборів є саме такі, які дають можливість людності вибирати, кого вона хоче й кого зна.

Що ж до проекту К. Білокриниченка обірати делегатів чи послів до сойму по черзі (один рік — один, другий рік — другий), так подібна система, здається мені, виривала би одну з головних підвалин виборів: повну волю виборців вибирати найкращих, по їх думці, і найбільше придатних на послів людей; а щорічна зміна персонального складу законодавчого корпусу дуже шкодила би продуктивності його праці.

* * *

8. Суд. Добрий устрій суду скрізь і за всі часи сприяв зміцненню держави. Через те і у нас слід звернути як найбільшу увагу на цю частину майбутнього українського будинку.

З того, що сказано вже було про загально-державний Генеральний Федеральний Суд є очевидною його цілковита відокремленість од суда обласного. Федеральний суд не є ні апеляційною, ні касаційною інстанцією для судів обласних. Всяка судова розправа починається в області, тут і кінчається. Такий обсяг діяль-

ности обласного суду відповідав би остільки ж основам федеративної держави, оскільки потребам і давнім бажанням нашої людности. Давно сказано, що суд повинен бути швидкий, милосердний і справедливий. Але людність наша бажала ще суду близького до себе. От же, коли найвищий суд, сенат Російської держави, перенесеться аж до майбутньої української області, так і то вже буде великий виграш. Але того мало. Крім сенату — зверху та суда мирового — знизу, величезне значіння для нашої людности мав колишній окружний суд, бо тут розбіралися всі справи про власність на нерухому маєтність, тут також одбувалася реєстрація маєтности, реєстрація гіпотечних боргів, реєстрація судових заборон, що лягають на маєтність і т. д. Ця сторона діяльності колишніх окружних судів на багато побільшиться в порівнянні з тим, що було до революції, бо одбудуватиметься поділ колишньої панської землі. Через те колишні окружні суди повинні бути в кожному повіті, і тоді вони будуть називатися Повітовими Судами. Звичайно, одночасно з окружним судом, прийде до повітового і неотділима від нього частина — старший нотарь суда.

Мировий суд одбувають мирові судді — один на 20—30 тисяч людности. Було би корисно, щоби мировими суддями були люде з юридичною освітою; тоді мирові судді могли би входити і в склад повітових окружних судів; але в перші часи на перешкоді тому

буде недостача людей. Апеляційною інстанцією по вирокам мирових судей може бути повітовий суд. Касаційною — найвищий обласний суд.

У повітовому суді є відділи: Карний (Уголовний), Маєтковий (гражданський), Адміністративний і Мировий. Карний відділ виносить вироки по злочинствам, непідлеглим мировим суддям. Маєтковий вирішує всі справи, непідлеглі мировим суддям, — що торкаються суперечок про маєтність взагалі. Адміністративний виносить вироки про законність постанов повітових рад, громадських рад та громад, — він реєструє також різні товариства, кооперативи і т. д. Мировий — є апеляційною інстанцією для вироків мирових судей. В такому стосунку між мировим судом та повітовим (колишнім окружним) нема нічого нового: коли російський уряд знищив старі мирові суди, а на їх місце поставив земських начальників, — одночасно були заведені посади повітових членів „окружних судів“; ті повітові члени голосували в з'їздах земських начальників (коли не було повітового маршалка), а також несли обов'язки мирових суддів з трохи побільшеним обсягом підлеглих їм справ; так от, вищою інстанцією для цих повітових членів був „окружний суд“.

Колишні „судебні палати“ ні до чого не потрібні: частина справ, що вони розбірали, перейде до повітових судів, частина — до найвищого обласного суду.

Останньою апеляційною й касаційною інстанцією для всіх обласних судів є Найвищий Обласний Суд, який є виборний, складається з 25 суддів з п'ятирічним строком обрання, при чому кожний рік поновляється одна пята частина; вибірає суддів Обласна Рада, склад якої, для цієї мети, побільшується представниками від повітів, вибраними повітовими радами в такому числі, щоби повітових представників було в обласній раді не менш, ніж представників обраних безпосереднім голосуванням.

Питання про порядок призначення мирових та повітових суддів дуже складне. Хто призначає: Обласна Рада, Обласна Управа, Найвищий Обласний Суд? Чи судді повинні бути виборними безпосередно населенням?

По скаргам приватних осіб, а також місцевих самоупрядовань Найвищий Обласний Суд виносить рішення про конституційність законів, виданих Обласною Радою.

* * *

9. Конституція Української Федеративної Республіки. В невеличкому цьому нарисі я мав на меті показати, що, на підставі різних умовин, український нарід, який заселив величезні простори від Сяну до Каспійського майже моря, може злитися в єдину міцну Українську Державу тільки в формі федерації великих, порівнюючи, областей: Східня Галичина, Буковина, Поділля і т. д. Але ж висловлюючись

рішуче за федеративний принцип, на якому повинна засноватися Українська Держава: за обласні одиниці, що повинні поміж собою федеруватися, — та за найширший розвиток місцевого самсурядовання кожної області, — більшість всіх інших організаційних справ я ставлю під знаком запитання. А найбільше з них значіння я надаю обсягу влади, якою повинен користуватися голова Української Федеративної Республіки — Гетьман. Чи одягти його в декоративну мантию англійського короля? Чи приділити йому моральний вплив президента Французької Республіки? Чи дати йому сильну, реальну владу президента Сполучених Держав Північної Америки?

Я спинився на обсягу влади президента Французької Республіки через те, що після кількарічних повстань, невдалих спроб „соціалізацій“ і „комунізацій“, анархії, повного занепаду економічно-господарського життя, є можливою сильна реакція. Серед тієї ж реакції піднімуть голову всі монархичні настрої на Україні, про які можна сказати, що більшість з них ворожі самій ідеї української державности. І от президент, обраний вселюдним голосуванням, наділений усією повнотою виконавчої влади, — чи не перескочить він, як це колись зробив Луї Наполеон, від республіки до абсолютного монархізму, а від монархізму до прилучення до Московщини? Мені здавалося, що чистий парламентаризм, у перші принаймні часи, краще захищатиме незалеж-

ність Української Федеративної Республіки. Але ж багато мотивів можна навести й на користь сильної гетьманської (президентської) влади. Завдяки таким міркуванням і бажаючи надати Гетьману трохи більш авторитету, ніж яким користується президент Французької Республіки, я пропонував поширити колегію, що вибірає Гетьмана, добавкою до Всеукраїнської Національної Ради представників від повітових рад — по одному від кожної; а може краще було число їх і побільшити? Далі, може замість тої „закулісної“ гри, що одбувається у Франції кожний раз при міністерських кризісах, у якій президент є власне тільки арбітром, зробити українське міністерство виборним на певний строк, як те робиться в Швайцарській конфедерації? А Гетьману надати тільки право затверджувати склад міністерства (Генерального секретаріату)?

Крім питання про обсяг влади Гетьмана є безліч інших питань, які треба вирішити при утворенню конституції. Мало було би накреслити тільки головні лінії конституції: громади та повіти, з найширшим самоуправуванням, в суверенній області, — Українська держава, — як федерація областей. Треба скласти проєкт тієї конституції! Отже й найкраще складена конституція є знову тільки принцип, тільки яскраво окреслені рямці. Повинно заповнити всі порожні місця в тих рямцях. Нагадаю головні закони, що мають значіння основних і що містяться в тих конституційних рямцях: закон про само-

урядовання громад, про самоурядовання повітів; кільки законів, що повинні регулювати громадянські права — недоторканність особи, воля зібрань, корпорацій і т. д.; закони про вибори послів до Всеукраїнської Національної та до Обласної Ради; закон про порядок всенароднього референдума; закони, що гарантують меншостям їх права — вживання рідної мови, можливість розвитку власної культури й інші; закони про відносини церкви до держави і т. д.

Отже чому би нашому громадянству не станути щільніш коло цієї величезної праці?

В самому тільки Відні — головному центрі української еміграції — ми маємо своїх правників з великим теоретичним і життєвим досвідом; маємо багато інших фаховців. Так само в Берліні, Празі й по інших містах...

Так чому б нам не використати наших сил, чому б нам, кажу, не станути міцно коло такої спільної національної, продуктивної праці?

Така органічна праця формувала би нашу національну думку, щільніше гуртувала б громадянство, привчала би до уміння знаходити компроміси, визивала би до нас повагу чужинців...

Частина нашого громадянства, що правда, стоїть на ґрунті, з якого ні одного клаптика не схочє подарувати своїм супротивникам — це наші максималісти з лівого і правого боку. Але ж і їх думки можуть мати вплив на осередкові течії української думки. От напри-

клад, українське громадянство найменш свідоме у тому питанню, про яке найбільш сперечається, — про організацію держави по правилах радянської соціалістичної системи, і це шкода, бо з усякого навіть найбільш негативного соціально-політичного з'явища можна витягти щось добре. І Станіслав Дністрянський тричі має рацію, коли він каже, що при складанню конституції української держави треба би було звернути увагу на конституцію радянської Москівщини.

Так чому би нам, справді, замість того, щоби ділити шкури невбитих і навіть казкових ведмедів, не прийти нарешті до об'єднання коло одної мети — коло будування умовин, сприяючих здійсненню рідного і святого для всіх нас ідеала — Суверенної Незалежної, Великої, Соборної України, — де всі ми, від найлівішої течії до найправішої, будемо мати змогу вільно працювати і на культурно-національному, і на партійному ґрунті?..

Прохаючи шановних читачів вибачити мені, що ухилився на бік, вертаюся до моєї теми...

Нижче я подаю текст проєкта „Конституції Української Федеративної Республіки“, який у стислій короткій формі зводить до купи більшість висловлених отут міркувань про устрій Української Держави. Але скажу ще два слова про ті умовини й про той порядок, у якому посуватиметься будівництво держави. Разом з іншими авторами гадаю, що будувати все треба знизу.... Коли б

міцно увільнилася од ворога тільки одна область, навіть тільки один повіт! — з організації громад у повіті й повітового самоурядовання треба би й почати. Коли увільниться ціла область — організується суверенна обласна виконавча й законодавча влада. Коли увільниться друга область — маємо умовини для організації першої всеукраїнської федеральної влади. Якою ініціативою і якою реальною силою усе те буде здійснюватися? На таке запитання тяжко подати, при сучасних умовинах, певну конкретну відповідь. Звичайно, найголовніший фактор — місцева людність, а потім — якась військова організація: може повстанці з популярним отаманом на чолі; може С. Петлюра, коли він прорветься на Україну і об'єднає повстанців та населення; може, після упадку большевицької влади в Москівщині, так само упаде вона й на Україні; може буде щось инше... А що воно буде, що воно прийде — і в недалекому вже часі — сумніву бути не може!

Отже, коли вдарить грім, коли прийде слухний час, коли батьківщина покличе всіх дітей своїх до державного будівництва, ми, українська інтелігенція, повинні будемо стати до праці з якимсь певним, або певними світоглядами на загальний архітектурний стіль і на детальне роспланування майбутнього українського будинку...

Ця невеличка розправа є однією з багатьох уже спроб з'ясувати поставлене на чергу питання.

10. Текст Конституції Української Держави.

Відділ 1. — Загальні постанови.

Арт. 1. — Українська Держава іменується і, відповідно цій конституції, є Українською Федеративною Республікою.

Арт. 2. — Українська Федеративна Республіка складається з суверенних областей: Східньої Галичини, Холмщини, Київщини, Поділля...

які, області, по вільній згоді, зреклися од частини своїх суверенних прав, в межах, означених Конституцією, — на користь спільної держави.

Арт. 3. — Українська Федеративна Республіка має на меті:

Охороняти конституції областей і гарантувати кожній області її межі.

Сприяти розвиткові загального добробуту в Державі і досягненню соціальної справедливости.

Охороняти права громадянина й людини всіх громадян Держави.

Арт. 4. — Повна власть в У. Ф. Р. належить всьому народові, цебто, всій купности її громадян, що досягли 20 річного віку; ця повна власть виявляється: в праві законодавчого почину; в праві ухвалювати чи одкидати, шляхом безпосереднього народного голосування, всі закони, видані Всеукраїнською Національною Радою; в праві ухвалювати тим самим шляхом цю Конституцію і всі можливі в майбутньому зміни в ній.

Арт. 5. — Обсяг діяльності У. Ф. Р. обмежується зазначеними нижче справами:

Проголошування війни і ухвала миру.

Зносили з чужосторонніми державами від імени У. Ф. Р., а також і від імени кожної окремої області, по всім питанням політичним, торговельним, економічно-господарским та иншим, які торкаються усієї Держави, або якої області, — коли вона звернеться з відповідним проханням до У. Ф. Р.

Військо й фльота, — при чому військова служба, коли вона буде визнана У. Ф. Р. постійною і обов'язковою, повинна одбуватися, в мирні часи, громадянами в межах їх областей.

Спільні державні фінанси (грошові справи) — державні митниці, державний банок і його відділи, державні скарбниці, чеканка металевих грошей і видача (емісія) папірових, складання і виконання щорічних кошторисів Держави, оподаткування населення для загально-державних потреб.

Загально-державні залізничі та водянні шляхи.

Пошта, телеграф і телефон.

Встановлення загально-державних мір — довжини, площі, обсягу, ваги та инших.

Найвищі, спільні всій Державі, просвітні інституції, як Всеукраїнська Національна Академія, Національний Музей та инші подібні.

Охорона винаходів, а також іншої інтелігентної власности українських громадян з обсягу літератури й мистецтва.

А р т. 6. — Кожна область, що ввійшла у склад У. Ф. Р., має власну конституцію, але вона, область, повинна бути демократичною республікою з правом зверхности суверенности народу в межах, окреслених в арт. 4 відносно усієї Держави.

А р т. 7. — Областям забороняються політичні спілки між ними, областями, — але по різних економічних та господарських питаннях, а також по питаннях, що мають на меті досягнення суголосности в законодавстві, в формі адміністрації та суда, області можуть складати відповідні умови, — аби тільки ті умови не суперечили цій Конституції і не порушали прав інших областей.

Усі такі суперечні умови анулюються Федеральним Урядом; коли ж область або області проти того будуть сперечатися, останню постанову, обов'язкову для всіх, виносить Генеральний Федеральний Суд.

А р т. 8. — Державною мовою У. Ф. Р. є українська, але закон забезпечує права мов інших, неукраїнських, народностей.

А р т. 9. — Герб У. Ф. Р. є Тризуб; державні коліри жовтий та блакитний.

Відділ 2. — Про громадян та їх права й обов'язки

Арт. 10. — Громадянин кожної з областей, що ввійшли в склад У. Ф. Р., є в той самий час громадянином У. Ф. Р.

Арт. 11. — Всім громадянам У. Ф. Р., без різниці роду (пола), віри і народности, забезпечується:

Рівність перед законом.

Рівність прав політичних та маєткових.

Недоторканність особи, помешкання, листування.

Воля совісти і віри, з правом виконувати обряди своєї релігії; але публічне виконання регулюється відповідними законами.

Вільність думки людської, яким би способом вона не виявлялась, — словом, друком, малюнком, чи в чому іншому.

Вільність зібрань та спілок — політичних, економічних, професійних, національних та інших.

Право петицій до установ громадянських, обласних і загально-державних, — чи поодиноких громадян, чи спілкою.

Користування рівним правом виборчим до всіх установ самоупрацювання, — обласних та загально-державних, оскільки можливо досягти тієї рівності в звичайних умовах життя людности в кожній окремій місцевості.

Користування рідною мовою в церкві, школі, в громадянських, обласних та загально-державних інституціях,

оскільки можливо того досягти в залежності від кількості осіб тієї чи іншої національності в Державі, області, повіті, громаді.

Непідлеглисть ганебній і смертній карі.

Право вільно вибрати місце побуту в Державі і переїздити з місцевости в місцевість, в межах області і в межах Держави, не питаючись про те дозволу.

Вільний вибір праці взагалі і право вільного навчання з окрема.

Право забезпечення від старости та інвалідности.

Користування власністю рухомою і нерухомою; але те право може бути обмежене, оскільки те було би потрібне в інтересі загального добробуту і соціальної справедливости (арт. 3).

Право на відшкодування за всякі збитки, які громадянин мав від властей самоурядовання, обласних чи державних.

Арт. 12. — Означені в арт. 11 права та вольности громадянина обмежуються таким же правами та вольностями інших громадян, і кожний, чи приватний громадянин чи який урядовець, може бути обмежений у своїх громадянських правах, коли він права інших громадян порушає, — по постанові відповідного суду.

Арт. 13. — Громадянин, коли він буде пійманий на якому злочинстві, може бути арештований без постанови суда, але на протязі від 24 до 48 годин, в залежності від місцевости, він повинен дістати приговор

судді про продовження арешту з точним означенням злочинства, або бути увільненим від арешта.

А р т. 14. — Українські громадяне-селяне мають право на зворот їм земель, пограбованих урядами Московської Держави переважно у 18 сторіччю. Право те регулюється загальним земельним законом, виданим У. Ф. Р. Детальне ж законодавство, в межах, окреслених зазначеним законом, і стосування закону до життя, належить до компетенції областей.

А р т. 15. — Площа кожної окремої земельної власности обмежується якимись максімумами, що можуть бути ріжними в ріжних областях, але не можуть бути більші середної власності. Державне законодавство зазначає межі тих максімумів, — обласне вибірає між тими межами таке середнє землеволодіння, як вважатиме найбільш придатним до умовин області.

А р т. 16. — Робітничє законодавство має на меті охороняти робітничу працю взагалі, а неповнолітніх та жінок з окрема.

А р т. 17. — Кожний український громадянин повинен взагалі обороняти незалежність У. Ф. Р. та сприяти розвиткові загального добробуту Держави, з окрема на ньому лежать обовязки:

Не робити вчинків, що суперечили би законам державним, або обласним.

Совісно виконувати обов'язки виборця до установ місцевого самоупрядовання, обласних та державних

Одбувати військову службу, відповідно постановам державного та обласних законів.

Приймати участь у громадянських роботах, коли того вимагає загальний добробут.

Виплачувати всі податки, місцевого самоуправування, області та Держави.

Відділ 3. — Власти У. Ф. Р.

Арт. 18. — Властями У. Ф. Р. суть: Всеукраїнська Національна Рада — власть законодавча, Генеральний Секретаріат з Гетьманом Всеї України на чолі — власть виконавча; Генеральний Федеральний Суд — власть судерна.

Арт. 19. — Всеукраїнська Національна Рада складається з двох частин: одна частина послів вибирається прямим, вселюдним голосуванням, по округам, по одному послу на 100 тисяч людности, при чому лишок в 50 тисяч рахується за 100 тисяч; друга частина послів призначається обласними радами — по 4 від кожної; одна й друга частина послів вибирається на чотирі роки.

Арт. 20. — У виборах приймають участь всі громадяне 20 річного віку. Для виборів кожний повіт ділиться на округи, по 100 тисяч в кожному. Кожна округа вибира одного посла. Активне виборче право є рівним пасивному.

Арт. 21. — Всеукраїнська Національна Рада вибирає, аж до кінця строку своїх уповноважень: Голову,

Товариша Голови і трьох Секретарів. Всі ті особи повинні належати до різних областей (?).

Арт. 22. — Обсяг діяльності В. Н. Р. обмежується справами, зазначеними в арт. 5., а також в статтях 11, 14, 15, 16. Крім того В. Н. Р. стежить за виконанням кожною областю постанов цієї конституції.

Арт. 23. — Посли В. Н. Р. не відповідають за свою діяльність, яко послів. Колиж посол обвинувачується у якому злочинстві, він може бути позбавлений посольської недоторканности і відданий до суду — тільки по постанові В. Н. Р. більшістю двох третин голосів.

Арт. 24. — Головою Уряду, а також і всієї держави У. Ф. Р. є Гетьман Всеї України, що вибірається на п'ять років В. Н. Р., яка, для того вибору, доповнюється представниками від повітових рад (?) по одному (2, 3 ?) від повіта.

Арт. 25. — Гетьман призначає уряд і виконує в ньому обов'язки голови, коли того забажає (?); він є Головним Отаманом війська та фльоти (?); він має право накладати вето на закони В. Н. Р., — але ж коли повернутий Гетьманом закон буде знову ухвалений В. Н. Р., той закон набуває повну силу.

Ару. 26. — Гетьман репрезентує Українську Державу.

Арт. 27. — Правне становище Гетьмана . . . (?)

Арт. 28. — Уряд У. Ф. Р. складається з 9 Генеральних Секретарів із Голови.

А р т. 30. — Уряд відповідає за свою діяльність перед В. Н. Р. і може бути відданий, за вчинки в обсягу доручених йому справ, до суду Генерального Федерального Суду.

А р т. 31. — Обсяг діяльності Уряду торкається тих справ, що увіходять в обсяг діяльності В. Н. Р. Але діяльність його є тільки виконавчою.

А р т. 32. — Законодавча ініціатива належить в У. Ф. Р.: одній двадцятій частині активних громадян У. Ф. Р., які подадуть відповідну заяву за власноручним підписом до Уряду або до В. Н. Р.; половині, принаймні, областей, Гетьманові (?), Урядові, кожному членові В. Н. Р.

А р т. 33. — Генеральний Федеральний Суд складається з 40 (?) Генеральних Суддів, що вибираються на 5 років тією ж колегією, яка вибирає Гетьмана (Арт. 25) при чому одна пята частина Генеральних Суддів поновляється щороку.

А р т. 34. — До обсягу діяльності Генерального Федерального Суду належить:

Робити постанови з приводу конституційности законів, виданих В. Н. Р. та обласними радами, коли з приводу тих законів подана буде скарга приватними особами, органами місцевого самоуправління або обласними радами.

Робити постанови по всім справам, що можуть виникнути: між областями, між областю та У. Ф. Р., між

приватними особами та органами місцевого самоуправління з одного боку та областями і У. Ф. Р. — з другого боку.

Судити членів Уряду У. Ф. Р. (Генеральних Секретарів?)

Розібрати всі справи екстериторіальні відносно всіх областей, як наприклад злочинства на фльоті.

11. — Конституції областей, на підставі принципів федералізму, можуть бути неоднакові, аби тільки вони не порушали постанов Федеральної Конституції. Але, як ми бачимо, поза межами спільної Конституції, знаходиться дуже велике число різних справ: місцеве самоуправління; освіта; санітарія; ветеринарія; величезна більшість різних галузів народного господарства; обласні шляхи, пошта, телеграф і телефон, оскільки вони не конкурують, а доповнюють діяльність в тих самих галузях загальнодержавного Уряду; забезпечення обов'язкове від огню, забезпечення від неврожаїв; уся величезна область законодавства карного й цивільного і т. д.

Отже я не маю тут на меті подавати яку схему обласної конституції. Але повинен спинитися на одному питанні, що торкається однієї з головних основ самоуправління.

Усі автори, які писали про майбутній устрій Української Держави, надають велике значіння місцевому самоуправлінню, а переважно — організації най-

нижчих одиниць його. — громаді, повітові і т. д. Та не всі однаково дивляться на те, як повинні бути окреслені функції самоурядування, або, власне, не мають певного світогляду на головні його підвалини. Наприклад, в „Основному Державному Законі Української Народньої Республіки“, в арт. 133, ми читаємо:

Громади, волости, містечка, міста, повіти та інші одиниці самоурядування користуються з автономії що до вирішення питань про місцеві добра та потреби в межах своєї території, оскільки державна адміністрація, або відповідна більша одиниця самоурядування, не прилучила певної справи до свого обсягу ділання.

Така постанова дощенту руйнує все самоурядування, одбіраючи в нього всяку самостійність. Взаємовідносини ріжних одиниць самоурядування повинні бути збудовані на інших підвалинах. А саме. В законі повинно бути точно означено число справ, порівнюючи дуже невелике, яке відноситься до кругу діяльності виключно тієї чи іншої одиниці самоурядування; про решту ж справ повинно б було сказати так: область, повіт, громада (містечкова, мійська, сільська) керують слідуючими справами: освітою, санітарією... й іншими, які відповідно торкаються всієї області, повіту або громади. А яку там вже фактичну участь будуть приймати в тій чи іншій справі ріжні одиниці самоурядування, то вже виробиться життям. Не може, наприклад, область „прилучити“ до свого виключно кругу діяльності вищої

освіти, бо це булоби нічим неоправдане насильство над великою міською громадою, яка схотіла би, наприклад, збудувати власний університет . . .

Число ж отих спеціальних справ, які можуть бути приділені до компетенції виключно однієї якої одиниці, як сказано, дуже невелике. Коли ж життя вкаже, що число їх треба побільшити, про те повинен бути виданий відповідний закон.

